

Çırağan Hadisesi Bir İngiliz Tertibi midir?

YRD. DOÇ. DR. HÜSEYİN ÇELİK

Yüz yirmi dört yıl önce 20 Mayıs 1878 tarihinde meydana gelen Çırağan hadisesi, yakınçağ Türk tarihinin üzerinde en fazla spekülasyon yapılan konularından biridir. Olayın kahramanı Ali Suavi Efendi'nin şahsı gibi, Çırağan hadisesi ile ilgili olarak da birbiriyle taban tabana zıt hükümler verilmiş, üzerinde yorumlar yapılmıştır. Bazı yorumlara göre Ali Suavi bir İngiliz ajanı idi ve bu hadiseyi onların desteği ile gerçekleştirdi. Bazı yazarlar hadisenin ortaya çıktığı kadariyle basit olmadığını, aslında tertipçileri arasında yüksek rütbeli subayların ve bakanların da bulunduğu bir komplo olduğunu ancak küçük bir hesap hatasından dolayı başarısız olduğunu iddia ederlerken, diğer bir kısım yazar olayın Ali Suavi'nin basit bir macerası olarak değerlendirirler. Namık Kemal, Suavi'nin bu hareketi Ruslar namına yaptığını söyler. Olayı, Sultan Abdulhamid'in, ağabeyi Sultan V. Murad'ı ortadan kaldırmak için, düzenlediğini söyleyenler bile vardır.

Yukarıdaki iddiaları sorgulamadan önce olayı ana hatlarıyla tartışmakta yarar vardır:

18 Cemaziyevvel 1295 (20 Mayıs 1878) tarihinde Ali Suavi Efendi, daha önce organize ettiği birkaç yüz muhacir ile Çırağan Sara-

yı'nu basmış, nöbetçileri etkisiz hale getirerek Sultan Murad'ın harem dairesine girmiş ve "Mahlu" Sultan'ın kolundan tutup, "Sultan murad çok yaşa" naralarıyla onu dışarıya çıkarmaya çalışırken Beşiktaş Zabıta Amiri Hasan Paşa, askerlerle beraber olay yerine gelmiş, askerlerle muhacirler arasında meydana gelen çatışmada 23 muhacir ölmüş, 15'i yaralanmış ve bu arada Ali Suavi Hasan Paşa'nın kafasına vurduğu sopa darbesiyle öldürülmüştür. Sağ kalan muhacirler askerlerce kuşatılmış ve tutulanmışlardır.

Çırağan hadisesinin meydana gelişini iki cepheden incelemek mümkündür. Bunlardan biri Suavi'nin şahsiyeti ve mizacıyla ilgili, diğeri sosyal ve siyasi sebeplerle ilgilidir.

Ali Suavi 1867 yılında Mustafa Fazıl Paşa'nın teşviki ile Avrupa'ya kaçmış, Londra'da, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yayın organı olarak *Muhbir* Gazetesini çıkarmış, arkadaşlarının çıkardığı *Hürriyet* Gazetesine yazılar yazmış ve onlarla arasının açılması neticesinde Paris'e çekilerek tamamen kendisine ait olan *Ulûm* Gazetesini el yazısı ile yayınlamıştır. 1870-71 Fransız-Alman Savaşı dolayısıyla Paris'den ayrılarak Lyon ve Marsilya'da "*Muvakkaten Ulûm Müşterilerine*" isimli dergiyi çıkar-

mış, 1871 yılı başlarında Paris'e yeniden dönmüş ve 1876 yılı Kasımında yurda dönünceye kadar orada çeşitli eserler yayınlamakla meşgul olmuştur.

Ali Suavi'nin Londra'da meşhur Türk dostu David Urquhart'la tanışması ve onun yakın çevresine girmesi Mustafa Fazıl Paşa ve diğer arkadaşları ile arasının açılmasına sebep olan faktörlerin başında gelir. Çünkü Urquhart Mustafa Fazıl Paşa'ya en sert şekilde tenkit eden onun fikirlerini Osmanlı Devleti için tehlikeli bulan, şahsı için "sefih", "her türlü idraktan mahrum", "muazzam servetini Paris'te Avrupa'nın bütün pistliklerine bulaşarak harcayan ve Türk karakterinden zerre kadar iz taşımayan" ifadelerini kullanan bir kimsedir. Suavi sadece Urquhart ile değil, onun kurduğu ve 1876 yılında İngiltere'de 21 şubesi bulunan Foreign Affairs Committees (Dış İşler Komiteleri)ni mensuplarıyla da samimi dostluk ilişkileri kurmuştur.² Bu komiteler İngiltere kamuoyunda hemen her meselede Türkiye'yi savunmuş ve başta Sultan Abdulaziz olmak üzere Osmanlı Devlet adamlarına, Avrupalıların Osmanlı Devleti ile ilgili entrikalarını haber veren, onların bu konuda dikkatlerini çeken yüzlerce mektup yazmışlardır. Bu mektuplar yakında taraf-

Hakan Akçaoğlu Koleksiyonu

mızdan yayınlanacaktır.

Ali Suavi, Sultan Abdulhamid'in iradesiyle 1876 Kasım'ında yurda döner dönmez mabeyne alınmış, Sultan'ın kitapçbaşılığına ve Şehzadelerin hocalığına tayin edilmiştir.³ Ardından 1 Şubat 1877 tarihinde Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) müdürlüğüne atanmıştır.⁴ Avrupa'daki ilk Türk okullarından biri olan Mekteb-i Sultani'de, Suavi bir hayli radikal değişiklikler yapmıştır. Okuldaki kozmopolit havayı millileştirme ve İslamlaştırma yönünde faaliyet gösteren Suavi bu yüzden Batılı elçilikleri hatta Maarif Nazır Münif Paşa'ya karşısına almıştır. Yapılan değişiklikleri bir rapor halinde Padişaha arz eden Suavi, aynı raporda Münif Paşa'ya faaliyetlerine engel olduğu için şikayet etmiştir.⁵

Sultan Suavi'yi, dönemin Batılı tarzdaki en yüksek eğitim müessesesinin başına tayin ederek

onun yıllarca sadece yazdığı, söylediği şeyleri icra etmesine fırsat vermişti. Bu arada o sadece Mekteb-i Sultani Müdürü değil, aynı zamanda İstanbul'daki Selatin Camilerinin kürsülerinde halka hitap eden, sıkıntılara çareler öneren bir vaizdir. Muhacirlere yardım cemiyetleri ile ilgileniyor, gazetelerdeki makaleleriyle halkı devam eden Osmanlı-Rus savaşı karşısında cesaretlendiriyor, Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan daha güçlü olduğuna halkı inandırmaya çalışıyor. Diğer taraftan başta Butler Johnstone⁶ olmak üzere, Avrupa'dan gelen Türk dostu misafirleriyle beraber

Rusya'ya boyun eğilmemesi hususunda devlet adamları ile görüşmeler yapıyordu. Bütün bunlara Macaristan halkının gösterdiği dostluğa karşılık verme gayretinin başındaki kimse olduğunu da ilave etmek lazım.

Bu dönemde, "İzzetli", "Devletli" olarak vasıflandırılan Ali Suavi, gerek okuldaki radikal tavrı gerekse gazetelerde İngiltere aleyhine yazdığı yazılarla üzerine şimşekleri çekmiştir. Onun *Vakit* Gazetesinde İngiltere aleyhine yazdığı bir seri yazı İngiltere Büyükelçisi Henry Layard'ın, onun görevden alınması için Babıâli'nin kapsına dayanmasına sebep olmuştur. Elçi, 2 Kasım 1877 tarihli raporunda⁸ onun görevden alınacağına dair Sadrazam'dan söz aldığı, 14 Aralık 1877 tarihli raporunda⁹ ise Suavi'nin görevinden azledildiğini ve Bombay'a konsolos olarak gönderilmesine mani olduğunu bildirir. Aslında Sultan,

Suavi'yi görevden alırken bir hayli tereddüt etmiş olmalıdır. Çünkü onun görevden alınması için, Sultan'a arz edilen yazının tarihi ile iradenin çıkması arasında 34 günlük bir süre vardır.¹⁰

Görevden alınan Ali Suavi, başka bir görevde tayin edilmemiştir. İktidarı kaybeden Suavi'ye artık gazeteler de sütunlarını kapamıştır. Yurda dönerken büyük çapta Le Play ve David Urquhart'ın tesir ve telkinleriyle tam bir muhafazakar olan Suavi, yarattığı itibarı kendi haline bırakmışlığa, unutulmuşluğa tahammül edemezdi.

O, iyilik ve destek gördüğü insanlara her zaman, her konuda, hele inandığı fikirlerle ters düşüyorlarsa, sonuna kadar sadık kalmayı kabullenen bir tip değildir. M. Fazıl Paşa'nın parasıyla çıkardığı *Muhbir* Gazetesinde ona ters düşen fikirlere yer vermiş, aynı gazetede Paşa'nın düşmanlarına isim vermeden övgüler yağdırmıştır. Babıâli'nin aleyhinde yazmaması için Hüdud İsmail Paşa'nın kendisine verdiği paraya rağmen susmamıştır. Bu açıdan biraz uzlaşmaz ve huşun bir mızaca sahip olan Suavi, Sultan Abdulhamid kendisini affedip bazı görevlere getirdi diye ona da her konuda itaat etme mecburiyeti hissetmemiştir. Bu tavır, kimine göre nankörlük, kimine göre de izzet-i nefis sahibi olmaktır.

Galatasaray'ın müdürlüğünden azledilen Suavi, artık Sultan Abdulhamid'in "ateist ve Rus ajanı" olarak nitelediği Münif Paşa'ya kendisine karşı destekleyen, yabancı elçilerin baskısına boyun eğen biri olarak görmekteydi. Sultan'a okul'un işleri ile ilgili olarak sunduğu raporda, okuldaki zararlı unsurları temizlediğini bildirmiş ve bunları önce Allah'a sonra Padişah'a güvencilerle yaptığini arz etmiştir. Bu durumda o, kendisini milli ve İslami bünyeye zararlı unsurlarla mücadele ettiği için azledilmiş bir mağdur, zulme uğramış biri olarak görebilirdi. Eğer yapılan zulüm ise bu zulmün aslı sorumlusu, son karar mercii olan Sultan Abdulhamid'ti. Suavi aynı

değildir. Neşrettiğimiz çanak çömleğin ekserisi siyah boya astarlı ve pek azı da gridir.

C) Dik gagalarının mail kesilmiş ağızları, üç-dört ayaklı kaideleri ve nihayet bütün bünyelerin kuruluşu, Terminin eski safhalarına ait çanak çömleğine, yani A ve B safhaları ile, Turuva'nın I-II inci, Babaköy, Yortan ve Çandarlı'nın¹ da eski tipleri temsil ettikleri muhakkak olan örneklerinin aynı veya en yakın eşleridir.

Şu vaziyete göre, arkeoloji enstitüsünün bütün çanak çömleği Yortan kültürünün daha eski safhasına, yani birinci Termi ve birinci Turuva'dan başlayarak ikinci Turuvanın ikinci safhasına kadar devam eden devreye aittir.

Her üç grup da -kendi aralarında- teknik, şekil ve süsleri bakımından bir birlik arz eder. Her grubun münferit buluntuları, bizzat Yortan veya Yorta'nın en yakın çevresinden getirilen çanak çömleğin hakiki eşleridir. Yortan mezarlığından çıkarılan çanak çömlek şekillerine nazaran aynılık göstermeyen arkeoloji enstitüsünün vazoları, ya bizzat Yortan'dan veyahut da Yortan'a çok yakın ve tamamen ona bağlı bulunan bir istasyondan çıkarılarak İstanbul müzelerine gönderilmiş olabilir.

MAADDE YATIRILMADIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

11 AGUSTOS 1993

¹ AM. 37 (1912) s. 404.

T. T. K. Bülteni, 8/29, 1944 Ankara
5. 9-118

Ali Suavi

Çırağan Vakfı

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcuttur

ALİ SUÂVİ VE ÇIRAĞAN SARAYI VAK'ASI

İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

T. T. K. Üyesi, Balıkesir Mebusu

Amcası Sultan Abdülâziz zamanında saltanatı elde etmek hırsıyla münevver zümreden epey taraftar peyda eden veliahd Murad Efendi, açık fikirli, iyi düşünceli ve meşrûti idareye taraftar bir zat ise de müsrif ve içkiye fazla düşküdü. Kendi mensupları ve taraftarlarına verilmek ve Kurbağalı deredeki köşkünde eğlence ve işret âlemlerine sarf edilmek üzere külliyetli paraya ihtiyacı olduğundan mikdarı mühim bir yekûn tutan borç para tedarikiyle bunları temine çalışıyordu.

Sultan Abdülâziz'in 1293 H. 1876 M. senesinde deli olduğu fetvasıyla hal'i üzerine Veliahd Murad Efendi hükümdar ilân edilmiş ise de bilâhara delilik kendisinde görülmüş ve cülusundan üç ay üç gün sonra da zarurî olarak hal' olunup yerine biraderi veliahd Abdülhamid Efendi Padişah olmuştu; Sultan Murad'ın hal' edilmesi kendisini seven ve kendisinden ıslâhat bekleyenlerin tessürlerini mücip olmuşsa da bu mukadder hâle teslimiyetten başka çare olmadığından ister istemez veliahd Abdülhamid Efendi ile anlaşılmıştı (1876).

İkinci Abdülhamid devri, vükelânın Beşinci Murad zamanında alıştıkları gibi her istenileni yapmalarına müsait değildi; bu Padişahın bütün devlet idaresini bizzat eline almak istemesi vükelâyı sıkmakta idi; bununla beraber Mithat Paşa merhumun gayret ve ısrarıyla istenilmiyerek, idare şeklinin meşrûti olması kabul edilmiş (1877) ve Meclis-i Meb'usan açılmış ise de bir seneden fazla devam etmemişti; işte bu sıralarda yani 1295 H. 1877 M. senesinde hastahğına mebni saltanat arzusunun tatmin edemiyen Beşinci Murad ile validesi Şevkefza kadın efendi, oğlunun hal'inden sonra hariçteki taraftarlarına mektuplar yazarak saltanat tebdilini istiyorlardı; bunu temin için de bazı gizli teşebbüslere girişmişlerdi; bu suretle Murad'ı tahta çıkarmak, olmadığı surette Avrupaya kaçırmak için teşekkül eden iki komiteden biri, fîli hareketiyle ve diğeri istişârf